

KÖNYVTÁROS, KIADÓ ÉS OLVASÓ
A SZAKFOLYÓIRATOK ÁRADATÁBAN
/Szemle/

A folyóiratok és főleg a szakfolyóiratok számának emelkedése világszerte sok gondot okoz az érdekelt kiadóknak, olvasóknak és könyvtárosoknak egyaránt. A külföldi szaksajtó állandóan és behatóan foglalkozik ezzel a kérdéssel. Az alábbiakban kivonatossan ismertetjük a kérdés néhány vonatkozását, alapulvéve az OMK érdekelt munkatársainak e tárgyban tartott megbeszélését.

A szakfolyóirat "élete" - olvasó, kiadó.^{1/}

Az 1956.évi Aslib konferencia egyik előadója az 1665-ben megjelent első angol folyóirat /Philosophical Transactions/ megállapítását idézte a szakfolyóiratok feladatáról: "Olyan kísérletek megőrzésének és bevezetésének nyilvántartása, amelyek nem elég terjedelmesek ahhoz, hogy könyvben jelenjenek meg, és egyébként elvesznének". A folyóiratok száma azonban időközben igen megnőtt. A World List of scientific periodicals első kiadása 1925-ben 30 000 szakfolyóirat címét tartalmazta, az 1952-es III.kiadás már 40 000-ét. Ezzel olyan szakaszba érkeztünk, amikor a műszakiak még saját szakterületüket sem tudják figyelemmel kísérni, nem is szólva a tudomány egészéről.

J.D.Bernal professzor szerint már maguk a referálólapok is áttekinthetetlen méretűvé váltak. "Igy a Chemical Abstracts minden évben három kötetből áll, mindegyik 2000 oldallal, és ehhez járul még egy 1000 oldalas index is."

A szacikkeknek ezzel az áradatával szemben bizonyos rendszabályokat kellene foganatosítani. A "Nature" szerkesztője e célból a következőket javasolja: "A tudomány embereinek meg kell fontolnia annak lehetőségét, hogy kutatásaiknak csak a lényegét tegyék közzé, és a többit őrizték meg reference célokra." E szerint minden cikkíró cikk he-

^{1/} The function and use of scientific and technological periodicals, Aslib proceedings, 8.k. 4.sz.1956.nov.p.288-298.

lyett csak kivonatokat írna, cikkének teljes terjedelmét pedig gépirásban vagy mikrofilmen őriznék meg a kiadók és az erre kijelölt könyvtárak. /Az "Engineering" szerkesztőségében már folynak kísérletek arra vonatkozólag, hogy a hosszú és szűk szakterületen mozgó cikkeket csak kivonatossan közlik, míg a teljes cikkről a kiadóban fotokópiák rendelhetők./

Mivel minden lapot az olvasók részére szerkesztenek, elsőrendű fontossága a folyóirat viszonya olvasóihoz és az olvasók viszonya egymáshoz. Íme a szakfolyóiratok olvasóinak néhány típusa:

a s z a k e m b e r . Résztartója a folyóirat tudományos eszköz, amely mások gondolatait rögzíti, és alkalmassá tesz mások eredményeinek átvételére. Résztartója egy cikknek érthetőség és teljesség szempontjából is a legtöbbet kell nyújtania. Mivel a szakember résztartója legérthetőbb saját szakmájának terminológiája, ezért a cikknek saját nyelvén kell hozzá szólnia.

A n e m s z a k e m b e r . Az angolok szerint ennek a típusnak 3 változata van:

a./ Az a szakember, aki orvvadászként tevékenykedik számára idegen területeken. Hogyan tájékozódik egy másik tudományágban? Először tankönyveket, kézikönyveket stb. olvas, s csak végül érkezik el a szaklapokhoz. Közben tágitja terminológiai tudását mindaddig, míg saját szakterületére nem tudja vonatkoztatni az olvasottakat.

b./ Aki látókörét tágitja. Közte és a kutató szakember között az a különbség, hogy őt nem irányítják fontossági szempontok. A legtekintélyesebb általános jellegű szakfolyóiratokat és az ugynevezett középkáderek résztartója szerkesztett lapokat használja.

c./ A tulajdonképpen laikus, aki a kifejezetten nem szakembereknek szerkesztett lapokat olvassa.

A különféle szaklapok és könyvtári kiadványok szerkesztésénél igen fontos annak szem előtt tartása, hogy milyen olvasóréteg résztartója készülnek. A szakfolyóiratokra elsősorban a következők jellemzőek: rendszeres időközökben jelennek meg, és minden számuk vonzza az olvasót, mert egyesítik magukban az újdonságot és a közvetlenséget. Hatósugaruk azonban túlterjed az újszerűségen, mert értékük rövidebb vagy hosszabb ideig a megjelenés után is fennáll. Más szavakkal: a folyóiratoknak nemcsak raktározás előtti /polc

előtt/, hanem raktári /polc/ életük is van. A szakfolyóiratok jelentősége ilyenkor reference jelleget ölt.

A szaklapok újdonságértékének megszűnése után és a központi dokumentációs feldolgozás előtt van egy közbeeső időszak. Ilyenkor igen megnő a könyvtárosok és dokumentátorok, az úgynevezett "hivatásos" vagy "intézményi" olvasók szerepe. Ezek a lapokat általában körözik, kivonatokat készítenek belőle, bizonyos idő után raktározzák és reference cílokra használják. A kiadóknak kötelességük ezt a munkát a maguk erejéből támogatni. Néhány példa erre:

a lap címét, megjelenési idejét minden oldalon tüntessék fel;

a fedőlapon vagy a belső címlapon közöljék a lap címének nemzetközileg szabványosított rövidítését;

közöljék a cikkeket folyamatosan;

a cikk-összefoglalók igen hasznosak mind a kivonatolók, mind az olvasók szempontjából;

ha egy tanulmány több részben jelenik meg, az első folytatásnál közöljék, hogy hány részből áll majd, és mikor jelennek meg a következő folytatások;

az egyes lapok oldalait egész éven át folyamatosan számozzák;

a raktárak helykihasználása céljából negy segítség, ha a folyóiratokat általános szabványméretben adják ki;

készítsenek indexeket. Ez terjedjen ki a nem kivonatolt, de értékesebb cikkekre is. Ha az indexet külön számban adják ki, az nagy segítséget jelent ott, ahol nem kötetik a lapokat;

igen előnyös, ha a kiadó a folyóirat gerincén feltünteti a címet és a megjelenési időt;

ha a lap vékony, legmegfelelőbb, ha a fűzött felső végén /közel a széléhez/ tüntetik fel ezeket az adatokat.

A folyóiratok jövője^{2/}

A XIX.század második felétől egyre növekvő számban megjelenő folyóiratok és folyóiratcikkek feltárásának kérdése egyre nehezebbé válik. A folyóiratok terén is jellemző a "specializálódás".

2/ BOURGEOIS, Pierre: L'avenir du périodique scientifique, Libri, 1956. 7.sz. p.71-76

Ma már 2 millióra becsülik a megjelent tudományos legű folyóiratok számát. A fejlődésre az is jellemző, hogy míg a XIX. század második felében a tudományos világ mindössze öt nyelven szólalt meg, ma a világ minden nemzete a maga nyelvén törekszik elmondani mindazt amit a nemzeti kultúra a tudomány terén elért.

További jellemző, hogy egyre kisebb számban csökken az ugynevezett "egyéni" előfizetők száma és előtérbe lépnek a "közületek": intézmények, könyvtárak, kutatóintézetek, dokumentációs irodák stb.

A specializálódás miatt egyre kisebb az egyes lapok példányszáma is, ezzel párhuzamosan viszont nő az előállítási költség és az előfizetési díj. /Ami ismét az egyéni előfizetők csökkenését vonja maga után./

A fejlődés útja: a folyóiratokban közölt dokumentumok /cikkek, ábrák stb./ házi reprodukálása, a folyóiratokban való közzététel után. A kiadók ezt a tevékenységet természetesen idegenkedve figyelik, hiszen ez a módszer "üzleti" érdekeik ellen szól.

A feltárás fejlődését kétségtelenül csakis a lyukkártyarendszer és az önműködő válogató berendezések elterjedése viszi majd előre.

Ma már mindenhol egyetértenek abban, hogy a mai folyóiratforma nem gazdaságos, az adatközlés gyorsasága szempontjából már elavult megjelenési forma. Átalakulásához minden bizonnyal évtizedekre lesz szükség. Az UNESCO vállalta a jelenlegi helyzet felmérését és javaslat kidolgozását. A kitűzött cél tisztázását nekünk magyar könyvtárosoknak is elő kell segítenünk.

Raktározási költségek ^{3/}

A folyóiratok válságával együtt világviszonylatban napirenden van a folyóiratok tárolásának kérdése. A folyóiratállomány óriásivá duzzad, gyakorlatilag szinte lehetetlenné válik rendezett és biztos tárolása, a nemzetközi szakmai közvélemény egyre inkább arra törekszik, hogy mikrofilmezéssel segítsenek a könyvtárak a folyóiratok raktározási nehézségeinek leküzdésében.

Amerikában elemző statisztikákkal kimutatták, hogy a

^{3/} L'emploi du microfilm dans l'emmagasinage des périodiques, Bulletin de l'UNESCO a l'intention des bibliothèques, 1957. 2-3.sz. p.53-56.

könyvek raktározási költsége /beleszámítva az épület amortizációját, a korszerű állványzat, a fenntartás, fűtés, világítás stb. költségeit/ évi 20 dollár-centre rug kötetenként. Az a folyóiratkötet, amelynek átlagos vastagsága 800 lap, két könyv helyét foglalja el a polcon, tehát költsége is kétszeres. A raktározási kiadások egy olyan könyvtárban, amely évenként 500 folyóiratot vásárol, 30 év alatt 93 000 dollárra növekedne. Minél tovább tárolják a folyóiratokat, a költségek annál magasabbra nőnek. Egy régi folyóirat tárolási költsége, melyet 50 éven át 5 évenként csak egyszer használnak annyi, mint egy folyóiraté, melyet évente 50-szer használnak.

Az University Microfilms a raktározási kérdések megoldására a következő gyakorlati javaslatot teszi:

1. Az adott könyvtár előfizet egy adott folyóiraatra,
2. Ugyanakkor előfizet a University Microfilmsnél az adott folyóirat egész évfolyamának mikrofilm példányára is /ezt a másolatot a megrendelő könyvtár egy éven belül kapja meg/
3. Az adott folyóirat nyomtatott/papír/ példányát a könyvtár nem kötteti be. Mindaddig használja, míg el nem rongálódik, majd "megszabadul" ettől a példánytól, és csak a közben beérkezett mikrofilmpéldányt őrzi. /A University Microfilms jelenleg 1000 amerikai és külföldi tudományos folyóirat-mikrofilmpéldányra fogad el előfizetést. Előfizetési joga azonban csak annak a könyvtárnak, stb. van, aki az eredeti -papírpéldányos- folyóiraatra is előfizetett.

- x -

A szakfolyóiratok kérdésének vizsgálatánál nem szabad Bacon tévedésébe esnünk azzal, hogy feltételezzük, hogy a tudományos jelentések összegyűjtése és rendszerezése már önmagában is a tudomány előrehaladását jelenti. A gyakorlati könyvtári és dokumentációs szempontok mellett állandóan figyelemmel kell kísérnünk a tudomány és a társadalom kölcsönhatását, és ezen belül a szakirodalom szerepét és elvi jelentőségét. A kérdések tanulmányozása világszerte folyik, ebből a vitából a magyar szakembereknek is ki kell venniök a részüket.

/Közli: Dr.Balázs Sándor és
Dr.Tombor Tibor/